

LİBERAL DEMOKRASİ İLE POPÜLİST DEMOKRASİ ARASINDAKİ GERGİNLİĞİN EKONOMİK NEDENLERİ

*Yrd.Doç.Dr. Murat NİŞANCI**

Giriş

İnsan toplumlarını ilgilendiren meselelerin başında toplumun bütününe ilişkin idari yapı ve yönetim şekilleri gelmektedir. Bir varlık olarak insan, psikolojik ve fizyolojik şahsi bütünlüğünü koruyup geliştirmekten başka, toplumsal düzeyde en iyi yaşam yollarını aramaya koyulmaktadır. Böylece, merkezde fert olmak üzere aile, yakın çevre, millet ve hatta tüm insanlığı da içine alacak şekilde birbiri ile bağlantılı içiçe halkalar biçiminde bir sosyal yapı meydana gelmektedir. Bu yapı içerisinde toplumsal hayatın devamı için yapılan faaliyetler insanların bilinçli ve bilinçsiz hareketleriyle ortaya çıkmaktadır. Toplumsal organizasyonun işleyişinde dış müdahaleler ve yönlendirmeler kişilerin iradi aktivitelerine doğrudan, gayri iradi faaliyetlerine dolaylı yollardan etki etmektedir.

Tarihi seyri içerisinde yönetim şekillerine ilişkin tartışmalar ve bu hususta ortaya konulan teoriler bu tür etkilerin şekli ve muhtevası üzerinde kurulmaktadır. Toplum adına karar alma biçimleri birbirinden farklı olmaktadır. Bazı durumlarda toplum adına tek bir kişi karar verebildiği gibi, bazen bir azınlık ve bazen de toplum adına belli bir çoğunluk bu görevi yerine getirmektedir. Bu yönetim şekillerine sırasıyla monarşi, oligarşi ve demokrasi adı verilmektedir. Yönetim biçimlerinin her bir aşamasında alınan kararların muhtevası da yönetim düşüncesini yansıtmaktadır.

Kitlesele üretimini olmadığı sanayi devrimi öncesi toplumlarda iktidar gücü siyasi nitelikte iken, sanayi devrimi sonrasında bu iktidar gücünü siyasi iktidarla beraber ekonomik iktidar güçleri birlikte teşekkül ettirmektedirler. Artık modern dünyada iktidar gücü bir yandan siyasal süreç, diğer yandan piyasa sürecinden geçerek kazanılmaktadır. Bu gücün büyüklüğü veya

* A. Ü Erzincan Hukuk Fakültesi Ekonomi-Maliye Bölümü Öğretim Üyesi.

etkililiği, bu süreçlerin birbirlerinin alanlarına müdahale etmeden, birlikte çalışarak toplumsal dinamikleri harekete geçirmelerine bağlıdır. Ne var ki, yaşanan tecrübeler siyasi sürecin kendi iktidar alanını genişletmek için piyasa süreçlerini manipüle ettiğini ve sonuçta siyasi süreçlerde yozlaşmaların doğduğunu göstermiştir.

Açık yönetimlere sahip ülkelerin iktisadi durumları diğerleri ile kıyaslandığında ne kadar önde oldukları, özellikle yirminci yüzyılın sonunda ortaya çıkmıştır. Fakat böyle olmakla beraber, hukukla sınırlanmamış demokrasilerin de bu amacı gerçekleştirmede yetersizliği anlaşılmıştır. Bu çalışmanın amacı, açık toplum yönetim biçimi olan demokrasi ile sosyal bir teori olan liberalizmin adalet, özgürlük ve refaha ilişkin görüşlerini genel olarak ortaya koyup, genel refahın yükseltilmesi için nasıl bir etkileşim süreci takip ettiklerini tartışmak ve politik süreçte yozlaşmaların önlenmesi ve hükümetlerin ekonomi üzerindeki davranışlarını sınırlamak amacıyla gerekli hukuki çerçevenin ne olduğunu ortaya koymaktır.

I- Demokrasi ve Liberalizm

Siyasal sistem olan demokrasi ile sosyal bir sistem olan liberalizm ortak noktalara sahip kavramlar olmakla beraber, aynı şeyler değildirler. Demokrasi toplumsal yönetime ilişkin bir biçimi, şekli ifade ederken, liberalizm bir muhtevayı ifade etmektedir. Ortak noktaları ise birinin argümanlarının işlenmesine diğerinin imkan tanımış olması bağlamında ortaya çıkmaktadır.

Demokrasi dar tanımı ile halkın halk tarafından idare edilmesi, yani "halk iktidarı", iktidarın halka ait olması demektir¹. Bu tanım çerçevesinde demokrasinin tam anlamıyla uygulanabilmesi ancak Yunan Site devletlerinde olmuştur. Sitede halk, şehir meydanında toplanmakta ve yapılacak işlere karar vermekteydi. Kararların açık ve aleni olarak alındığı bu durum, belli kişi veya grupların suistimallerine yol açacak yönelimlere engel olmaktaydı. Rousseau'nun işaret ettiği gibi demokrasinin uygulanabilmesi için ülkenin çok küçük olması, halkın birbirini tanıması yanında örf ve adetin (sosyal yapının) sade olması gerekir². Bu özelliklerin zayıflaması veya ortadan kalkması, doğrudan demokrasinin uygulanmasını imkansız hale getirmiştir. Günümüzde artık doğrudan demokrasiler yerlerini temsili demokrasilere, bu da çoğunluğun hakimiyetine bırakmıştır. Temsili

¹ Sartori, Giovanni, Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, (Çev. T. Karamustafaoğlu, M. Turhan), Yetkin Basımevi, Ankara, 1993, s.8.

² Göze. Ayferi, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, 5. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1989, s.210.

demokraside yönetim alanında halkın yerini temsilci yöneticiler almıştır. Böylece demokrasinin farklı tipleri ortaya çıkmakta ve bunların uygulamaları aynı şekilde çeşitlilik gösteren bir dizi etki yaratmaktadır. Demokrasinin aldığı kendine özgü biçim, bir yandan ülkenin sosyo-ekonomik yapısına, diğer yandan yerleşik devlet yapısı ve siyasi uygulamalarına bağlı olmaktadır. Bütün bunlar birlikte dikkate alındığında, demokrasinin tanımını şöyle yapmak mümkündür: “modern siyasi demokrasi yönetenlerin yaptıklarından dolayı seçilmiş temsilcilerinin rekabeti ve işbirliği yoluyla, dolaylı olarak hareket eden vatandaşlar tarafından, kamusal alanda sorumlu tutuldukları bir yönetim biçimidir”³.

Yöneticiler ve kamusal alan hemen her rejimde varken, demokraside farklı olarak vatandaşlar ve seçilen yöneticilerin, hatta bürokratlar ve baskı gruplarının rekabeti ortaya çıkmaktadır. İşte demokrasinin bu şekli üzerinde en fazla tartışılmakta ve buradan hareketle demokratik rejimin otoriterizme yol açacağı kuşkularını güçlendirmektedir. Bundan dolayı Rousseau, demokrasi kadar iç savaşlara ve karışıklıklara açık bir başka yönetim biçimi yoktur demektedir. Çünkü bu yönetim sürekli biçim değişikliklerine kayabilir görüşünü taşımaktadır⁴. Çoğunluğun baskısını önlemek için azınlık haklarının korunması ve çoğunluğun gücünün sınırlanması yoluna gidilerek demokrasinin işleyişinden kaynaklanan aksaklıkların giderilebileceği öne sürülmektedir. Bunu Sartori şu şekilde dile getirmektedir. “Halk kavramını bir çoğunluğun sınırsız yönetme hakkı biçiminde tanımlayan çözüm, insana ilk bakışta doğru bir çözüm gibi gelebilir. Ama öyle değildir. Çoğunluğun azınlık veya azınlıklara iradesini zorla kabul ettirecek nitelikte sınırsız bir hakkın tanınması, zamanla çoğunluğun yücelttiği ilkenin tam karşıtı bir kuralın işlemesine neden olur. Eğer bir demokratik yarışmanın galibi, sınırsız (salt) iktidar elde ederse, o zaman bu birinci gelen kendini sürekli birinci olarak kabul ettirebilir. Bu takdirde demokrasinin geleceği artık demokratik olamaz ve demokrasi daha başında bir demokrasi olmaktan çıkar. Çünkü bir demokrasinin geleceğinin demokratik olması çoğunlukların azınlıklara ve tersi azınlıkların çoğunluklara dönüşebilmesine bağlıdır. Öyleyse, ikinci bir bakış açısından, sınırlı çoğunluk ilkesi, sonuçta demokrasinin demokratik işlemlerini sağlayan tek ilke olmaktadır⁵.

Toplum adına gücü elinde bulunduranın her kim olursa olsun, bu gücü toplum aleyhine kullanamayacağı ve kullanan lehine olmak üzere bu gücün

3 Schmitter, P.C. ve Karl, T., “Demokrasi Nedir, Ne Değildir”, (Çev. L. Gönenc), Siyasal ve Sosyal Teori Seçme Yazılar, (Der. A. Yayla), Siyasal Kitapevi, Ankara, 1994, s.4.

4 Göze, s.210.

5 Sartori, s.26.

genişletilemeyeceği teorik olarak ileri sürülmektedir. Bu tür olumsuzlukların ortaya çıktığı durumlarda demokrasinin sınırlandırılması; aksi halde toplumsal uyumsuzlukların doğabileceği varsayılmaktadır. Halbuki esas itibarıyla demokrasi, gücünün iktidarı yerine düzenli bir uyuşmanın varlığını, devlet gücünün dağıtılmasını, bu gücün bilinçli olarak sınırlandırılmasını, azınlığın haklarını garanti altına almak suretiyle çoğunluğun iktidar gücünü dizginleyen bir toplum yapısının oluşturulmasını gerekli kılar⁶.

Halk tarafından yöneticilerin denetimi, demokrasi kurumları vasıtasıyla yerine getirilmektedir. Bu ise iktidar gücünün kurumlarla sınırlandırılması anlamında ele alınabilir. Seçim yoluyla işbaşına gelen hükümet, eğer bir takım yanlış uygulamalar yapmışsa ikinci bir seçimde halk tarafından görevden uzaklaştırılacaktır. Böylece seçmenler iktidardakilerini seçimle işbaşından uzaklaştırmış ve iktidarın belli bazı şeyleri yapmamasını teminat altına almak suretiyle, gelecek iktidarın bu türden faaliyetlerde bulunmasına engel olmuş olurlar⁷. Demokrasinin kurumlarından bu anlamda yararlanılması, Popper'in dediği gibi, "seçim günü hüküm günü olmalıdır" önermesinin ifade ettiği mananın ne kadar yerine getirilip getirilmediğine bağlı gözükmektedir.

Bir yönetim şekli olan demokrasiden farklı olarak liberalizm, toplumun idaresi ve yönetim şeklinden ziyade, bir toplumda ferdi hürriyetlerin gereklerinin yerine getirilip getirilmediğine ve devlet (iktidar) gücünün özgürlükleri sınırlayıp sınırlamadığı hususlarına dikkat çekmektedir. Liberalizm, düşünce özgürlüğü, basın özgürlüğü, özel mülkiyet ve serbest dış ticaret gibi hususlarda iktidar gücünün sınırlanması konularında fikirler geliştirmektedir⁸. Liberalizm savunduğu ilkelerin korunmasına ve yerine getirilmesine en iyi imkanı tanıması yönünde demokrasi ile paralellik arz etmektedir. Bundan hareketle, her iki sistemin birbirini dışlamadığı söylenebilir⁹. Liberal teoride devletin sosyal, siyasal ve ekonomik hayatta üstleneceği rol önemli bir yer tutmaktadır. Liberal politik teori, yönetim şekli ne olursa olsun devletin bu alanlarda bireysel özgürlükleri ne derece kısıtlayıp kısıtlamadığına önem verir. Çünkü, liberalizmin esas prensiplerinden biri bireysel özgürlüktür. Onun hukuk kuralları vasıtasıyla

6 Bracher, Karl, D., "Demokrasinin Ahlakı Üzerine Düşünceler", (Çev. H. Bağcı), Siyasal ve Sosyal Teori Seçme Yazılar, s.78.

7 Berger, Peter, L., "Günümüz Dünyasında Demokrasi", (Çev. C. Aykan), Siyasal ve Sosyal Teori Seçme Yazılar, s.31.

8 Yayla, Atilla, Liberalizm, Ankara, 1992, s.13.

9 Yayla, Atilla, Liberal Bakışlar, Ankara, 1993, s.229.

korunmasına çalışır. Bu itibarla liberalizm, kanunların kim tarafından ve nasıl yapıldığına bakmadan, bireysel özgürlüğü ne derece koruyup geliştirdiğine bakar.

Bundan dolayı siyasi egemenliğin kimin elinde olması gerektiğine bir cevap olan demokrasi ile, siyasi gücün kimin elinde olursa olsun, bu gücün sınırlarını kurumsallaştıran liberalizm arasındaki fark ortaya çıkmaktadır¹⁰. Hayek'e göre bu farklılıkların en önemlisi kanunlara bakış açısında belirginleşmektedir. Demokrasi esas olarak kanunların nasıl yapıldığıyla alakalı olup kanunların içeriğiyle ikinci derecede ilgilidir. Fakat liberalizm ise kanunların nasıl yapıldığından ziyade onların içeriğine büyük önem verir. Demokrasi kanunun ne olacağı ve nasıl belirleneceği ile ilgili bir doktrindir. Bu açıdan, kabul ettiği formül çoğunluğun fikrinin ağır basmasıdır. Liberalizm, kanun yapma yöntemi olarak bu yolu kabul etse dahi çoğunluğun veya çoğunluğu temsil eden parlamentonun yapmış olduğu kanunların her durumda iyi olacağını garanti etmez¹¹. Hatta Hayek, egemenlik doktrininin çağdaş yansıması olarak yasama organlarına verilen geniş yetkilerin amaçlarını aşarak illiberal sonuçlar doğuracağını belirtmektedir. Böyle bir yasama faaliyeti sonunda çıkan bir kanunun çoğunluğun veya parlamentonun eseri olması, bu kanunun baskıcı olmayacağı anlamına gelmeyeceğini vurgular¹². Liberalizmin toplumsal düzlemde tesisine çalıştığı kanun hakimiyeti veya hukukun üstünlüğü ilkesinin sağlanması, bu yaklaşım göz ardı edildiğinde önemli oranda sekteye uğrayacak, yönetenler ve yönetilenler arasındaki denge yönetenler (kanun yapıcılar) lehine genişleme gösterecek ve böylece özgürlük alanı daralacaktır.

Hayek'e göre kanunların baskıcı olmaması için onların en azından bazı özelliklere sahip olması gereklidir. Buna göre; 1- Kanunlar tamamen genel olmalıdır, 2- herhangi bir ayırım gözetmeden insanlara eşit olarak uygulanmalıdır, 3- geçmişe şamil olmamalıdır, 4- bütün kanunlar devlet dahil herkesi bağlamalıdır. Hayek bu özellikleri taşımayan kanunların kanun olamayacağını söylemektedir¹³. Ancak bu özelliklere sahip kanunlarla kanun hakimiyeti gerçekleşmiş olur ve özgürlükler korunmuş olur. Görüldüğü gibi, liberal politikada devlet ile kanun arasında bir ayırım ortaya

¹⁰ Yüner, Ruhdan, "Hayek'çi Liberalizmin Temel İlkeleri", Siyasal ve Sosyal Teori Seçme Yazılar, s.110.

¹¹ Yayla, 1993, s.229.

¹² Yayla, 1992, s.189.

¹³ Yayla, 1993, s.32.; Yayla, 1992, s.188.; Barry, Norman, Birey, Cemaat, Piyasa: Liberal Bir Perspektif, (Yay. Hazırlayan, A.M. Aktaş), Liberte Yayınları, Ankara, 1988, s.26.

çıkarmakta, politikanın tüm aktörleri kendilerinin yapmadıkları kurallarla sınırlandırılmaktadır. Bu da liberalizmin öngördüğü anayasal düzenden başka bir şey değildir¹⁴.

Liberalizm ile demokrasi arasındaki bir başka farkın da egemenliğin kaynağı ve kullanılması hususlarında ortaya çıktığı söylenebilir. Şöyle ki, demokrasi egemenliğin kimde olduğu ve kanunların nasıl yapıldığı ile ilgilenirken, liberalizm egemenliğin nasıl kullanıldığıyla ve kanunların içeriğiyle alakalıdır. Demokrasi yönetenlerin nasıl seçildiği, hangi yöntemlerle işbaşına getirileceğini belirlerken, liberalizm bu yöneticilerin bizi hangi sınırlar içerisinde ne gibi kayıtlamalar ve sınırlamalar altında idare edebileceğini ve yönetim esnasında özellikle neleri yapamayacağını belirler. Liberalizm egemenliğin halka ait olduğu ve kanunların halkın temsilcisi parlamento tarafından yapıldığı bir rejimin dahi despotik olabileceğini kabul eder ve bunun önüne geçecek ilkelerin belirlenip uygulamalara yansıtılmasını sağlamaya çalışır. Bundan dolayı hükümet şeklinin ne olduğu (anayasal krallık yada demokrasi gibi) sorusu, bu hükümeti bağlayan kanunların mahiyetinden daha az önemlidir¹⁵.

Hayek, demokrasi ile liberalizmin farklılığını belirginleştirmek için kavramları karşıtlarıyla açıklamaya çalışır. Ona göre liberalizm ile demokrasi, birbirleriyle bağdaşabilmelerine rağmen aynı şey değildirler. Liberalizm iktidarın gücüyle ilgili iken, demokrasi kimin iktidara sahip olduğuyla ilgilidir. Yani liberalizm, politik sistemin muhtevasına yönelirken, demokrasi bu sistemin sınırlarını belirlemektedir. İkisi arasındaki fark, bunların zıtları dikkate alındığında daha iyi anlaşılır. Demokrasinin zıddı otoriterizm olmasına karşın, liberalizmin zıddı totalitarizmdir. Sonuçta, en azından prensip olarak, demokratik bir yönetimin totaliter olması ve otoriter bir yönetimin liberal ilkelere göre hareket etmesi mümkündür¹⁶.

Liberalizmde esas olan, hukukun üstünlüğünün ve kanun hakimiyetinin sosyal, siyasal ve iktisadi hayatta işlerliğini sağlamaktır. Burada liberalizm bir siyasi yönetim olarak demokrasiyi reddetmemekte ve hatta kanunların

14 Barry, Norman, Yeni Sağ, (Çev. C. Aykan), Tisamat, Ankara, 1989, s.65.; Hayek, kuralları 'organizasyon kuralları ve adil davranış kuralları' diye ikiye ayırır. Adil davranış kurallarının yapılmasında başka bir meclis öngörmekte, dolayısıyla adil davranış kurallarını politikanın manüplasyonuna kapalı tutmaktadır. Daha geniş bilgi için, bkz. Aktaş, Sururi, F.A. Hayek'in Hukuk ve Adalet Teorisi, İ.Ü. SBE., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2000, s.108-110.

15 Yayla, 1992, s.189.; Yayla, 1993, s.229.; Barry, s.65.; Erdoğan, Mustafa, Liberal Toplum Liberal Siyaset, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1993, s.33.

16 Yay, Turan, F.A. Hayek'te İktisadi Düşünce: Hayek ve Keynes/Keynesciler Tartışması, Ezgi Kitapevi, Bursa, 1993, s.62.

içeriği ile ilgili hususlarda, azınlık hakları ve bireysel özgürlüklerin korunması ile ilgili olarak ortaya koyduğu düşüncelerde, bir anlamda, liberalizmin “niteliksel demokrasi” için uğraştığı söylenebilir¹⁷. Bu açıdan liberalizm ile demokrasinin birbirinden kolayca ayrılamayacağını ve Sartori’nin dediği gibi, “liberalizmsiz demokrasilerden söz edilmesi hiçbir zaman o rejimlerin demokrasi olduğunu kanıtlamamıştır. Liberal demokrasinin sönmesi, demokrasinin de ölümü olmaktadır”¹⁸. Hayek demokrasinin bir araç olduğunu vurgulayarak, liberalizmin demokrasiyi kabullenmesinin nedeni olarak üç hususu dile getirmektedir: İlk olarak birbirinden farklı fikirlerin seçiminde iyi bir barışçıl değişim yöntemi olması, ikinci olarak demokrasinin bireysel özgürlüğün önemli bir teminatı olması ve üçüncü bir şık da demokrasinin çeşitli demokratik mekanizma ve kurumların kullanılması suretiyle geniş halk kitlelerini eğitmenin en iyi yolu olmasıdır¹⁹. Ayrıca seçilen siyasi yöneticileri, liberalizmin öngördüğü prensipler doğrultusunda belirlemenin ve denetlemenin demokrasiden başka etkin bir yöntemi yok gibidir. Fakat demokrasi tek başına bireysel özgürlüğü korumaya yeterli değildir. Bu açıdan liberalizm tarafından aşılması gerekir. Nitekim günümüzde, kendilerine halk demokrasisi adını veren fakat gerçekte otoriterizmden başka bir şey olmayan yönetim biçimlerinden farklı olarak, gerçekten demokrasi olduğu, tecrübe ile de anlaşılan rejimler liberal demokrasiden başka bir şey değildirler²⁰.

“İnsan aklının düşünebileceği en iyi rejim”²¹, “eğer demokrasi var olmasaydı, bunun icad edilmesi gerekirdi”, “demokrasinin alternatifi yoktur”²² gibi ifadelerle tebcil edilen demokrasi ne var ki her zaman her toplumda isteneni verememiş ve hatta fert ve toplum açısından istenmeyen, beklenmeyen sonuçları doğuracak şekilde uygulanmıştır. Seçilenlerin seçenler zararına olmak üzere aşırı bir şekilde popülist uygulamalara yönelmeleri, kuvvetler ayrımının zayıflaması sonucu parlamento ile hükümetin aynileşmesi sorunları, bugün demokrasilerin yozlaştığı şeklinde değerlendirilmektedir. Demokrasinin yozlaşmasına bu etkenlerle beraber, demokratik süreçlerde kanun hakimiyetinin yeterince sağlanamaması nedeniyle sınırsız demokrasilerin de etkili olduğu söylenebilir. Artık

17 Sartori, s.411.

18 Yayla, 1993, s.229.

19 Yayla, 1993, s.230.

20 Yayla, 1993, s.231.

21 Savaş, Vural, Anayasal İktisat, 2. Baskı, İzmir, 1993, s.1.

22 Berger, s.35.

günümüzde temel problem demokrasi değil, sınırlandırılmamış demokrasidir.

II- Demokrasinin Çıkmazı: Kişisel Çıkar-Oy Alışverişi

Modern demokrasilerde egemenliğin halka ait olması ve bunun halkın seçtiği temsilciler vasıtasıyla kullanılması ister istemez farklı grupların beklentilerinin çakışması gibi bir durum meydana getirmektedir. Demokrasi iki elementli bir etkileşim süreci olarak ele alındığında, bir tarafta seçmen (halk) diğer tarafta seçilen olarak politikacılar karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte seçmenler kendilerini koruyacak yasal düzenlemeleri, yani “kanunları talep eden” durumda iken, politikacılar da seçmenlerin bu isteklerini karşılayacak “kanunları arz eden”ler²³ olarak davranmaktadırlar. Her iki grup da birbirlerine karşı beklenti içindedirler. Seçmenler her zaman politikacıların kendilerine daima daha iyi hizmet sunmasını beklerken, politikacılar da hemen her dönemde seçmenler tarafından temsilci olarak seçilme kaygısıyla hareket etmektedirler. Böylece bu iki grup arasında karşılıklı menfaate dayalı bir ilişkiler yumağı meydana gelmiş ve birbirlerine bağlanmışlardır.

Demokraside istenilen amaçlara ulaşılması için politik uygulamalara ağırlık verilirken, liberal düşüncede piyasa kurallarına önem verilmektedir. Çünkü liberal düşüncede bireysel özgürlükler esas değer olarak alınmakta ve bunun da özünü ekonomik serbestlik oluşturmaktadır. Ekonomik özgürlükler ise önce piyasa ekonomisinde fonksiyonel hale gelmektedir²⁴. Burada, belki de sınırsız demokrasinin amaçları ile piyasa ekonomisinin gerekleri arasında önemli uyumsuzluklar doğmaktadır. Bir kere politikacılar halkın isteklerine cevap verebilmek için daha fazla kaynak kullanma yoluna gidecek ve böylece hükümet faaliyetlerini gereğinden fazla artıracak; bu da toplumsal hayatta liberalizmin savunduğu, korunmasına çalıştığı özgürlüklere daha fazla müdahale anlamına geldiğinden liberal düşünce ile uyuşmayacaktır. Hayek, parlamentoda yasaların çıkarılmasında özel durumlara göre değil de, genel durumlara göre sonuçların dikkate alınması gerektiğini söylemektedir. Ona göre yasanın belirli bir takım sonuçlar yaratmak iradesine değil, fakat belirli işlem türlerinin doğru veya yanlış oldukları fikrine dayanması gerekir. Bu arada kanun koyucunun otoritesi de kendi kararlarının ve düşünüp

23 Savaş, s.2.

24 Erdoğan, s.42.

taşınmaya dayanan işlemlerinin adillğine olan inancını da bu şekilde gösterdiği sürece halkın inancına dayanacaktır²⁵.

Kanun koyucunun bir fikre değil de bir iradeye dayanarak kanun çıkarması ve bu kanunu çıkararak yasama organı ile hükümetin aynı çatı altında olması kuvvetler ayrılığı prensibini zedelemekte; böylece liberal ilkelerin demokratik amaçlar için feda edilmesi gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Bununla ilgili olarak Hayek şu tespiti yapmaktadır. Demokrasi idealinin yükselmesi ile birlikte halkın temsilcilerinin yalnızca adil davranış kurallarının tespiti hakkında değil, fakat aynı zamanda devletin elindeki kaynaklarla hizmet sunmasına ilişkin halihazırdaki faaliyetleri hakkında da karar yetkisine sahip olması arzu edilen bir şey haline gelmiştir. Bununla birlikte, söz konusu ihtiyaç her iki faaliyetin de aynı temsilci meclisin eline verilmesini gerektirmez. Demokratik yasama ve demokratik hükümetin ikisi de arzu edilir şeyler olmakla beraber, bu fonksiyonları aynı organın eline bırakmak kuvvetler ayrılığının güvenceye bağlamak istediği bireysel özgürlüğü tahrip eder²⁶. İcra yetkisini elinde bulunduran bir parlamentonun hükümetin amaçlarına uygun düşen her kanunu çıkarmasının demokratik devleti hukukla bağlı olmaktan çıkarması kaçınılmazdır. Bu tarzda anlaşılan bir yasama, üstün gücün evrensel kurallara bağlılığından türeyen meşruluğunu tamamen yitirir²⁷.

Parlamentonun kendiliğinden doğan düzenin gereklerine göre yasama faaliyetlerini bırakıp, popülist gereklere –veya tekrar seçilme amacına- uygun kanunlar çıkarması halinde demokratik sistemin totaliter sisteme dönme tehlikesi ile karşılaşılır. Bunun nedeni olarak yasama ve yürütmenin aynı mecliste toplanmış olması gösterilmektedir. Nitekim Hayek'te bununla ilgili olarak, aynı temsili organın hem adil davranış kurallarını koyduğu hem de bu kurallarla devleti yönettiği mevcut hakim demokratik müesseseler modelinin, zorunlu olarak hür bir toplumun kendiliğinden doğan düzeninin, tedricen bazı örgütlenmiş grupların menfaatlerine uygun şekilde hizmet eden totaliter bir sisteme dönüştürülmesine yol açacağını söylemektedir²⁸.

25 Hayek, F.A., "Liberal Bir Devletin Anayasası", (Çev. M. Erdoğan), Siyasal ve Sosyal Teori Seçme Yazılar, s.137.

26 Bu tartışmalar hakkında daha ayrıntılı açıklamalar için, bkz, Aktaş, s.103-106.

27 Hayek, F.A., "Liberal Bir Devletin Anayasası", s.137.

28 Örgütlenmiş grupların (baskı ve çıkar grupları) sadece siyasi anlamda toplumun kendiliğinden doğan düzenini totaliter bir rejime döndürmeleri değil, aynı zamanda uzun dönemde, bu grupların toplumun zenginliğini artırmak yerine var olan zenginliği kendi üyeleri arasında dağıtmak, rasyonel düşünen bireyleri piyasa sürecindeki rekabetin dışına çıkararak demokratik siyasal süreçlerden yararlanma yoluna iterek iktisadi gelişmeyi de

Bu durum Hayek'e göre, demokrasinin zorunlu bir sonucu değildir. Fakat bugün demokrasinin kendisiyle özdeşleştirilmesi noktasına geldiği sınırsız hükümet biçiminin bir sonucudur. Bu demokrasi biçimi kabul edilmiş olduğundan, bu demokrasi tipinin kendisinin en emin teminatı olarak kabul edildiği bireysel özgürlük idealinden uzaklaşmaktayız ve şimdi hiç kimsenin istemediği bir sisteme doğru sürüklenmekteyiz. Bu belirtiler ise sınırsız demokrasinin körü körüne bir yıkıma gittiğine ve bir gürültü-patırtı ile değil, bir iniltiyle çökeceğini gösteren işaretler şeklinde düşünülebilir²⁹. Yine demokratik rejimlerde, özgürlüklerin sistemin tabii işleyişi halinde de yok olabileceği hususunda da J. Medison şöyle demektedir. "İnsanlık tarihinde halk özgürlüğünün kısılması, öyle sanıyorum ki şiddetli ve ani darbelerle değil iktidardakilerin adım adım ve sessizce yaptıkları tecavüzlerle gerçekleşmiştir"³⁰.

Günümüzde demokratik sistemin hem kendi geleceğini hem de insan özgürlüğünü tehlikeye düşürecek şekilde işler hale gelmesi, demokrasi kuralları hakkında kuşkuları artırmıştır. Demokratik kurumların kuvvetler ayrılığının öngördüğü anlamda adalet ve yasa kuralları sistemlerinin keşfedilmesi ihtiyacı yerine, tamamıyla hükümetin ihtiyaçlarını biçimlendirecek uygulamalara girişmesi, bu düzen içerisinde kuvvetler ayrılığının amacına ulaşabilmesi için farklı görevleri bulunan ve birbirinden bağımsız olarak hareket eden iki ayrı temsili meclisin varlığını gündeme getirmiştir. Bu sistemde yasa yapacak olan meclisin, kendi koyduğu yasaya bağlı olarak hükümet edecek olan meclisin öncekiyle aynı çıkarlar veya taraflar kolleksiyonunun temsilcilerinden oluşmuş bulunması durumunda beklenebileceği gibi ilkinde tabi olunması gerekir. Burada yasa koyucu meclis iradesiyle değil, neyin doğru olduğuna ilişkin fikirle ilgilidir³¹.

Demokratik toplumlar bir noktada örgütlü toplumlardır. Hemen her demokratik ülkede bu örgütler belli fikirler etrafında kurulduğu gibi menfaatler ve çıkarlar etrafında da kurulmaktadır. Demokratik kurumların işleyebilmesi için örgütlü gruplara ihtiyaç duyulmaktadır. Siyasi düzlemde demokratik hükümetler siyasi partiler şeklinde örgütlenmişlerdir. Hayek'in de vurguladığı gibi bu örgütler, çıkarlar yerine doğrunun ne olduğuna ilişkin fikirlere, bütün tarafılık veya özel çıkarın dışında, ortak doğru veya

yavaşlatacağını Mancur Olson söylemektedir. Demirel, Taner, "Mancur Olson Üzerine Bir Değerlendirme", *Liberal Düşünce*, Bahar 1999, 4 (14), s.121.

29 Hayek, F.A., *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük*, Cilt I, (Çev. A. Yayla), İş Bankası Yayınları, Ankara, 1994, s.4-5.

30 Savaş, s.7.

31 Hayek, "Liberal Bir Devletin Anayasası", s.139.

adaletten başka bir şey olmayan ve insanların değil de, yasaların egemenliği denebilecek olan gerçek kamu çıkarının gerçekleşmesi için çalışmalıdır. Aksi takdirde bu durum, çıkar grupları arasında yapılan ulusal kaynakların yağmalanması haline dönüşmektedir. Bu öyle bencil ve öyle kısa görüşlüdür ki, mücadele sonunda ekonomik büyüme tamamen durmakta ve toplumun bütün kesimleri fakirleşmek durumuyla karşı karşıya gelse bile yine devam etmektedir³². Parti gruplarıyla seçilmiş temsilciler halk tarafından seçilmiş olsalar dahi irade ve çıkara bağlı olmamalı, parti disipliniyle ise kesinlikle kayıtlanmış olmamalıdır³³. Fakat ne var ki, herhangi bir aday kanunlar ne derse desin bir partinin temsilcisi olarak seçilmeye çalışır ve eğer seçilirse, belli bir partiye mensup olduğu ve onu temsil ettiği için seçilir. Seçilen temsilcinin bağlılığı partisine ve partisinin ideolojisine olmakta, insanların (seçmenlerin) ideolojisine değil³⁴. İşte demokrasinin bu çıkmazı Hayek'in belirttiği özel çıkar ilişkilerinin korunmasına dönüşmekte ve daha kötüsü halk hakimiyetine dayandığını iddia eden temsili demokrasinin önce çoğunluk hakimiyetine, sonra siyasi iktidar hakimiyetine, bir başka deyişle, seçimi kazanan parti hakimiyetine ve sonunda genel başkan hakimiyetine dönüşmektedir³⁵.

Modern demokrasinin sınırlandırılmaması halk hakimiyetinin çoğunluk hakimiyetine, çoğunluk iradesinin iktidardaki siyasi partini baskısına dönüşmesi, halk için başlayan sürecin adım adım halk aleyhine dönmesi ve baskı gruplarının çıkarlarının her türlü toplumsal faaliyete karşı öncelik kazanması, sınırsız yetkilere sahip meclislerden kaynaklanmaktadır. Bu halde demokratik grupların tam anlamıyla fonksiyonel işlemediği bir ortam doğmaktadır. Böyle bir durumda karar mekanizmalarına nüfuz gücü fazla olan baskı (çıkar) grupları kendi aralarında bir koalisyon oluştururlar. Kendileri lehine müdahale etmesi için yasama organına baskı yapan hükümet benzeri örgütlü çıkar gruplarının günümüzde yaygın ve etkin hale gelmesi, sınırlanmamış güce özgü amaçlar uğruna belirli birey ya da gruplara zor kullanma yetkisinin devredilmesinin zaruri ve kaçınılmaz bir sonucudur³⁶. Bundan hareketle çağdaş (sınırsız) demokrasiler, baskı gruplarının demokrasisi olarak nitelendirilmektedir. Baskı ve çıkar grupları, demokrasi için vazgeçilmez unsurlar olmakla beraber, demokrasi için aynı

32 Savaş, s.3.

33 Hayek, "Liberal Bir Devletin Anayasası", s.139.

34 Popper, Karl, P., "Açık Toplum ve Düşmanlarına Yeniden Bakış", (Çev. İ. D. Dağı), Sosyal ve Siyasal Teori Seçme Yazılar, s.27.

35 Savaş, s.9.

36 Hayek, "Liberal Bir Devletin Anayasası", s.137.

zamanda bir tehdit unsuru haline gelmişlerdir. Bu noktada yapılması gereken, baskı ve çıkar gruplarını ortadan kaldırmak değil, onların etki ve iktidar alanlarını toplumsal düzlemde hukuki düzenlemelerle belirlemektir³⁷.

III- Ekonomik Çatışma: Piyasa ve Politika

Liberal düşünce geleneğinde, kendiliğinden doğan düzen ve piyasa ekonomisi önemli bir yere sahiptir. Bu iki kavramın hemen hemen aynı anlama geldiği söylenebilir. Kendiliğinden doğan düzen, çeşitli yönleri olan bir sosyal ilişkiler düzenidir. Ekonomik ilişkiler ise bunlardan yalnız bir tanesidir ve hiçbir zaman hepsi değildir. Fakat insanların genellikle iktisadi değerlere diğer değerler karşısında öncelik verdiği ve ekonomik değerleri diğer değerleri kazanmada temel bir araç telakki ettiği dikkate alındığında piyasa ekonomisinin önemi daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır³⁸.

İktisadi faaliyetler sadece üretim ve tüketimle sınırlı tutulmadan, diğer özgürlüklerle arasındaki ilişki düşünüldüğünde, piyasa sisteminin sadece servet ve refah durumuyla ilgili olmayıp, doğrudan özgürlüklerle ilgili bir durum olduğu anlaşılır³⁹. Batılı demokratik ülkelerde, özellikle iki dünya savaşı zamanında, refah artışı sağlamak için üretim ve tüketim süreçlerinde piyasalara kollektivist eğilimlerinin artması çabalarının altında özgürlüğü tehdit eden yönelimlerin yoğunluk kazanması ve ekonomik faaliyetlerin merkezden denetimine doğru bu ilerleme sürerse, Hayek'in tanımlamasıyla 'Köleliğe Giden Yol'un açılacağı anlaşılmıştır. Bundan hareketle zamanın liberal düşünürleri, siyasal özgürlüğe ulaşılması için ekonomik özgürlüklere ağırlık verilmesi gerektiği görüşünü hararetle savunmuşlardır⁴⁰.

Piyasa ekonomisi, özgürlüklerin doğmasına ve yaşamasına imkan vermektedir. Piyasa ekonomisi kaldırıldığında bütün siyasal özgürlükler ve haklar da ortadan kalkar. Özgürlüğü yaratan kanunlar, anayasalar değil, piyasa ekonomisidir. Bu sayılanlar özgürlüğü yaratmaz sadece dış müdahalelere karşı korurlar. Mises'e göre, piyasa ekonomisi rekabet yoluyla özgürlükleri sağlamaktadır. Piyasa sistemi sınırlanmayan bir şekilde sonsuz sayıda imkan sunarak bireyleri özgür kılar⁴¹. Bu noktada liberal teorinin

37 Aktan, Coşkun, C., Kirli Devletten Temiz Devlete, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.111.

38 Yayla, 1992, s.174; Yayla, 1993, s.178.

39 Yay, s.71.

40 Friedman, Milton, Kapitalizm ve Özgürlük, (Çev. D. Erberk ve N. Himmetoğlu), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1988, s.28.

41 Yayla, 1992, s.165.

üzerinde durduğu şey, doğal yapıya dışarıdan müdahale yapılmaması ve tabii işleyen rekabet mekanizmasının sürekli kılınmasıdır.

Politikada ise politik başarının kazanılması ve devam ettirilmesi, politikacıların özgül bireysel sahalara müdahale ederek onların kararlarında etkili olmayı gerektirmektedir. Siyasi rakipler birbirleriyle rekabet etmektedirler, fakat bu saha vatandaşların karar alanlarında cereyan etmektedir. Hükümet eden bir siyasi partinin, topluma hakim olacak noktaları elinde bulundurması, siyasi ve ekonomik konularda üstün bir role sahip olması demektir. Böylece iktisadi ve sosyal hayatı her yönüyle kontrol eden bir hükümetin, insan hayatının da her yönünü kontrol altına alması kaçınılmazdır. Bundan dolayı, politik özgürlükle ekonomik özgürlük içiçedir, birbirinden ayrılamaz ve son tahlilde ekonomik özgürlüğün olmadığı yerde politik özgürlük de olmaz⁴².

Ekonomi ve politikanın içiçe oluşu, günümüz demokrasilerinde siyasi süreçlerin piyasa süreçlerinin önüne geçmesinden dolayı, siyasi ve ekonomik yozlaşmaya yol açmaktadır. Siyasi mücadelelerde başarı kazanma pahasına ekonomik kaynaklar bu amaca yönelik olarak rasyonel olmayan bir şekilde kullanılmaktadır. Sonuçta iyi siyaset kötü iktisat gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Hükümetlerin ekonomiye yoğun müdahaleleri kamu harcamalarının genişlemesine ve bu harcamaların finansmanı için özel kesim tasarruflarının kamu kesimine transferine neden olmaktadır. Ekonomide, bir yandan kamu payı genişlerken özel kesimin payı daralmakta, diğer yandan yatırımların kaynağı olan tasarruflar yatırım yerine kamu harcamalarının finansmanına yöneldiği için üretimin azalmasına sebep olmaktadır. Bu da refah düzeyinin yükseltilmesi amacından uzaklaşma olarak kendini gösterecektir.

Popülist demokrasinin yönelimi temelde sosyal devlet anlayışıdır. Fabian sosyalizmi ve Keynesci teorinin yükselmesiyle siyasi iktidarların ekonomiye müdahalelerinin gerekli ve yararlı olduğunun bilimsel temelleri oluşturulmuştur. Hükümet müdahalesinin sadece bunalım dönemleri ile sınırlı tutulmaması, sosyal amaçlar için de devletin ekonomiye yoğunu olarak müdahale etmesi gerektiği⁴³ fikriyle liberal devlet görüşünden uzaklaştığı söylenebilir. Ekonominin yönetiminin devlete bırakılması, kamu harcamalarını artırmış, bu harcamalardan daha fazla pay kapmak için rant

⁴² Yayla, 1992, s.166.

⁴³ Savaş, Vural, "T.C. Anayasalarında Ekonomik Hak ve Özgürlükler", Anayasa Yargısı, 6, Ankara, 1989, s.178.

kollama faaliyetleri ortaya çıkmış ve sonunda popülist demokrasileri transfer toplumu haline getirmiştir.

Ayrıca, sosyal amaçlı harcamaların artması demokrasilere paternalist (baba devlet) anlayışları yerleştirmiştir. Sosyal amaçlı harcamaların yanında hükümetler gelir dağılımını iyileştirmek için yeniden dağıtıcı politikalar uygulamak suretiyle piyasaların tabii düzenini etkilemektedirler. Serbest düzenin işleyişini bozduğu için liberallerce paternalist anlayışına karşı çıkmaktadır⁴⁴. Yine bu anlamda, liberal demokrasilerde piyasa adaleti sağlanmaya çalışılırken, popülist demokrasilerde sosyal adalet veya dağıtıcı adalete önem verildiği görülmektedir⁴⁵.

Liberal demokrasi ile popülist demokrasi arasındaki çatışmanın ekonomik nedenlerinden biri de geleceğin değerlendirilmesi hakkındadır. Piyasada kişisel çıkar kaygısı ile hareket eden fert ister tüketici, ister üretici olsun alacağı kararların sonuçlarını sadece bugünkü fayda ve maliyetine bakarak değerlendirmez. Gelecekteki muhtemel gelişmeleri dikkate alarak bugünden hareket etmektedir. Fakat politikada durum böyle değildir. Seçmenler ve politikacılar da kısa dönemli hesaplara göre hareket etme eğilimi hakimdir. Seçmenler seçim öncesinde elde edeceklerine göre, politikacılar ise gelecek seçimleri kazanmak amacıyla hareket etmektedirler. Bu süreçte, gelecekte çok büyük yararlar sağlayacak politikalar terk edilerek, yararları gelecek seçimde ortaya çıkacak ve seçmenleri oy vermeye yöneltecek politikalar tercih edilmektedir. Bu tür politikalar uzun dönemde ulusal ekonomi üzerinde olumsuz etkiler yapmış olsa dahi politikacılarca uygulanmaya konulmasında bir sakınca görülmemektedir. “İyi politika-kötü iktisat” sloganı, politikanın bu miyopluğunu açıklamak için geliştirilmiştir⁴⁶.

Bu tip politikaların egemen olduğu popülist demokrasilerin durumunu Hayek ‘oy-satın alma süreci’ olarak tanımlamaktadır. Bu ise demokrasinin bizihi yapısından değil, demokrasinin bugünkü uygulamasından kaynaklanmaktadır. Hükümetler kamu fonlarını kullanarak kişi ve gruplar arasında kendi çıkar ve tercihlerine göre keyfi bir dağıtım yapmaktadırlar. Bundan dolayı, hükümetin kaynaklarını aşan harcamalara girişmemesini öngören anayasal iktisat tartışmaları gündeme gelmiştir⁴⁷. Yine bu

44 Yayla, Atilla, Devletçi Zihniyet ve Piyasa Ekonomisi, Liberte Yayınları, Ankara, 2001, s.55.

45 Aktan, Coşkun, C., “Liberal Demokrasi ve Piyasa Ekonomisi”, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Mart 1994 (a), s.13.

46 Savaş, 1993, s.13-14.

47 Yayla, 1993, s.234.

düşüncelerin yanında Keynesci teorinin devlet bütçesini ekonomik hayatın düzenlenmesi amacıyla kullanılabilir bir araç olarak var sayması, hükümet harcamalarında aşırıya gidilmesini kamçılamıştır. Devletin ekonomik hayata şu veya bu şekilde müdahalelerini giderek artırması ve bunların bedelinin kamu bütçesine yüklenmesi hem bütçe açıklarına hem de bu açıkların süreklilik kazanmasına neden olması, kamu harcamalarının sınırlandırılmasının anayasal bir düzenleme altına alınmasının diğer bir nedeni olmuştur⁴⁸. Ekonominin bu şekilde politize edilmesi, siyasi süreç ile piyasa sürecini içiçe sokmakta, hatta rakip hale getirmekte ve sonuçta kamunun milli ekonomi içindeki nispi payı artarken, piyasa güçlerinin fonksiyonu azalmaktadır⁴⁹.

IV- Devletin Ekonomik Teorisi ve Kamu Tercihi Ekolü

Daha önce çağdaş liberal düşünürlerin politikanın yozlaşarak piyasanın tabii işleyişini bozduğunu ve özgürlükleri kısıtladığını ileri sürdüklerini gördük. Bu düşünürler ekonominin politize olmasını önlemek için siyasi uygulamalara belli hukuki sınırlar konulmasını ileri sürmüşler, ancak bu sınırlamalar üzerinde analitik incelemeler yapmamışlardır. İşte devletin ekonomik teorisinin bir uzantısı niteliğinde olan kamu tercihi ekolü⁵⁰ liberallerce ortaya konulan fakat üzerinde yeterince durulmayan hukuki sınırlamaları (ekonomik anayasa) oluşturacak kuralları ayrıntılarıyla belirlemeye çalışmıştır⁵¹.

Kamu tercihi ekolü, esas itibariyle ekonomik hayatın içinde şekillendiği hukuki, kurumsal ve anayasal yapıyı incelemektedir⁵². İkinci Dünya Savaşı yıllarında teorik refah ekonomisi piyasa başarısızlıklarını ele aldığı anda kurumsal düzenlemelerle yeterli düzeyde ilgilenmemekteydi. Refah ekonomisi iktisatçılara göre, piyasa ekonomisi kaynakların etkin dağılımında başarısız kalmıştır. Bu başarısızlığa alternatif olarak ideal bir kamu ekonomisi teorisi geliştirmişlerdir. 1960-70'li yıllarda kamu ekonomisinin aşırı bir şekilde genişlemesinin sebep olduğu dengesizlikler karşısında, kamu tercihi teorisi, devletin uygulayacağı düzenleyici

48 Savaş, 1993, s.19-20.

49 Savaş, 1993, s.25.

50 Erdoğan, s.36.

51 Savaş, 1989, s.183. Burada hedef, ekonomik yapının örgütlenmesini siyasi mekanizmanın kontrolünden kurtarmak ve piyasayı sınırlayacak gücün kaynağını ortadan kaldırmaktır. Friedman, 1988, s.35.

52 Savaş, 1989, s.185.

önlemlerin de etkin kaynak dağılımını gerçekleştirmedeki başarısızlığını ortaya koymuştur⁵³.

Kamu tercihi ekolü ekonomi kurallarını politikaya uygulayan bir bilim dalıdır. Başka bir deyişle, 'politikanın ekonomik analizi'dir. Dayandığı temel varsayımlar ise, metodolojik bireycilik, ferdi rasyonellik (homo economicus) ve politikayı dar bir mübadele biçimi sayan katalaksi (politik mübadele)dir⁵⁴. Bu varsayımların sınırladığı bir düzende iktisat ve siyaset bilimi birlikte analiz edilmektedir. İktisat biliminin araç ve metotları ile siyasal karar alma mekanizmasının ekonomik analizi yapılmaktadır⁵⁵. Böyle bir yapıda kamu tercihi rollerine sahip kişilerin faydalarını azamileştirmeye çalışırken sergilemiş olduğu davranışlar, kamu tercihi teorisince, metodolojik bireycilik varsayımı altında, politik karar verme sürecini kendi modelleri aracılığıyla açıklamaya çalışmaktadır⁵⁶.

Metodolojik bireyciliğe göre ekonomik ve politik kararlar değerlendirilirken birey esas alınmaktadır. Buchanan'a göre kamu tercihi teorisi, ekonomi teorisi gibi metodolojik bireycidir. Temel birimler, partiler, devletler, uluslar gibi organik birimler değil, seçimde bulunan, çeşitli eylem ve davranış motiflerine sahip olan kişilerdir. Bu anlamda, kamu tercihi teorisi esasen, "Politikanın Bir Bireysel Teorisi" olarak değerlendirilmektedir⁵⁷. Politik davranışta ekonomik davranıştan farklı olarak, kişinin davranışını kurumsal ve siyasal yapının etkilediği ve dolayısıyla bu şartlar altında faydasını azamileştirdiği kabul edilmektedir.

Karar veren ve seçim yapan birey, bu tercihini neye göre yapmaktadır? Buna cevap olarak iktisat teorisi homo economicus varsayımını geliştirmiştir. Buna göre insan daima kendi çıkarına önem verir. Buchanan'a göre birey, kamu ekonomisi karar alma sürecinde piyasa ekonomisindeki gibi davranış motifinin bir benzerini, rasyonel seçimler yaparak gösterir. Bireyler akıl sahibi olmaları nedeniyle faydalarını artıracak politik tercihlerde bulunurlar. Başka bir deyişle, bireyler piyasa ekonomisinde

53 Buchanan, James, M., "Devletin Başarısızlığını Teşhiste ve Yapısal Reform Önerisinde, Kamu Tercihi Teorisinin Başarısı ve Sınırları", (Çev. C.C. Aktan), Kamu Ekonomisinin Genişlemesi ve Özelleştirme, (Der. A. Aker ve C.C. Aktan), İzmir, 1993, s.221.; Aktan, C. C. "James M. Buchanan'ın Politik İktisada Katkıları", Türkiye Günlüğü, Sayı 26, 1994 (b), s.44.

54 Buchanan, James. M, Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat, (Yayına Hazırlayanlar, A. Aker ve C. C. Aktan, İzmir, 1991, s.30.; Savaş, 1993, s.42., Barry, 1998, s.30-31.

55 Aktan, 1994 (b), s.42.

56 Buchanan, s.222.

57 Aktan, 1994 (b), s.42.

olduğu gibi, kamu ekonomisindeki karar ve tercihlerinde de 'özel çıkarlarını' azamileştirme eğilimindedirler⁵⁸. Özel çıkar motifi, kamu rollerini üstlenenlerin (seçmenler, politikacılar, bürokratlar) davranışlarını belirleyen temel etken olarak kabul edilmektedir⁵⁹.

Diğer önemli bir metodolojik unsur ise politik mübadeledir. Bunda, basit iktisadi mübadeleden farklı olarak karmaşık ilişkilerden müteşekkil bir mübadele söz konusudur. Piyasa ekonomisindeki 'piyasa mübadelesi' gibi, kamu ekonomisinde de bir politik mübadele mevcuttur. Politikada bireyler arasındaki karmaşık mübadele içinde bireyler etkin olarak sağlayamadıkları bazı özel amaçlarını kolektif olarak sağlamaya çalışırlar. Piyasada bireyler elmalarla portakalları mübadele ederken, politikada ise bireyler tüm kolektif ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmetler ile bunların katkı payları arasında bir mübadelede bulunurlar⁶⁰.

Görüldüğü gibi kamu tercihi teorisi, klasik iktisat teorisinin araçlarını kullanmaktadır. İktisat teorisinde piyasa kuralları içinde, fertlerin tamamen özel çıkarlarını azamileştirmesi, dolaylı ve maksatsız bir şekilde kamu çıkarını (toplumsal faydayı) da artıracığı varsayılmaktadır. Kamu tercihi teorisyenleri bu varsayımı kamu tercihi rollerine uygulayarak toplumsal çıkarı yükseltecek kurumsal yapıları ortaya koymaya çalışmışlardır. Fakat Buchanan, Smith ve Hume gibi düşünürlerin geniş bir şekilde kullandığı homo economicus kavramını daha dar bir çerçevede ele almaktadır. Buchanan piyasa ile politika arasındaki farklılığı dikkate aldığına, politik süreçte bireysel ekonomik çıkarla kamu çıkarı arasında bir uygunluk sağlayacak herhangi bir doğal, yapısal bağıntı görememektedir⁶¹. Bize kasabın kendi çıkarını düşünerek et vermesi durumunu, bürokrata uyguladığımızda, onun bu davranışı hiç hoşumuza gitmez. Çünkü bürokratin ekonomik çıkarı diğer insanların zararına bir sonuç doğurmaktadır. Yani Smith'in görünmez elinin politikada bir karşılığı yoktur⁶². Ayrıca bununla ilgili olarak Buchanan şu tespiti yapmaktadır: "Homo economicus yapı, ne piyasalar ne de politika için kesin bir şekilde biçimlendirilemez. Hem piyasa hem de politik işlemlerde bireysel fayda fonksiyonunda 'ekonomik önlemlerden' başka bir şeye güvenmeliyiz⁶³.

58 Aktan, 1994 (b), s.43.

59 Savaş, 1993, s.44.

60 Aktan, 1994 (b), s.43.

61 Buchanan, s.233.

62 Savaş, 1993, s.43.

63 Buchanan, s.232.

Kamu tercihi teorisi, politik başarısızlık olarak, kurumsal organizasyona ilişkin düzenlemeleri incelemektedir. Bu organizasyon içinde kamu tercihi rollerini üstlenenlerin sınırlanmaları ve bu kısıtlamalar dahilinde fayda azamileştirmesine ulaştıracak argümanları belirlemeye çalışmaktadır. Piyasa başarısızlığı karşısında politik başarısızlığın, kurum ve kurallarının sınırlamalar altında tahmin edilen işleyiş özellikleri tetkik edilmekte ve başarısızlık demekle, eğer kurallar değiştirilebilirse “daha iyi” sonuçlar edileceği gösterilmeye gayret edilmektedir. Bu analiz içerisinde kurallara uygun bir şekilde çalışan, kuralların koyduğu sınır ve kısıtlamalara uygun olarak davranan kişilerin özellikleri ihmal edilmektedir⁶⁴.

Ayrıca, kamu tercihi teorisi, bahsedilen kurumsal düzenlemeleri bir taraftan maksimum fayda sağlarken, diğer taraftan minimum zarar verecek şekilde tasarlamaktadır. Ele alınan kurumların öyle bir düzenlemesi olmalı ki iştirak edenlerin faydalarını maksimuma çıkardığı zaman, toplumsal yapıya verilecek zarar en az düzeyde olmalıdır⁶⁵.

Kamusal tercih teorisi tüm analizlerine fayda maksimizasyonu peşinde koşan bireysel davranışlardan başlamaktadır⁶⁶. Fayda fonksiyonu üzerinde seçmenlerin, politikacıların ve bürokratların (kamu tercihi rolleri) homo economicus (ferdi rasyonellik) motifleriyle hareket ederken negatif dışsallık meydana getirmeyecek şekilde sınırlandırılması istenmektedir. Eğer bu sınırlar belirlenmemişse rant kollama faaliyetleri artacak, bu da sonuçta, piyasa başarısızlığında olduğu gibi, bütün toplumun fakirleşmesi yönünde bir etki yapacaktır. Mesela, bir bürokratin faydasını artırmaya çalışması demek kamu kaynaklarının çalınması demektir. Yine benzer şekilde, ferdi çıkar kaygısıyla hareket eden bir politikacının, seçimleri kazanmak için kamu bütçesinden daha fazla kaynak kullanmak istemesi de aynı sonucu doğuracaktır. Her iki durumda da kaynakların kullanılması için bir takım kanuni düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Aksi takdirde, Buchanan'ın dediği gibi, politikacılar (herhangi bir hukuki düzenlemeye gerek kalmadan) kamu harcamalarının artırılmasını kendi çıkarları için kazanılmış bir hak olarak görürler⁶⁷.

64 Buchanan, s.225.

65 Buchanan, s.236.

66 Buchanan, s.225.

67 Bennett, J.T. ve M. H. Johnson, “Devletin Büyümesi Teorileri”, (Çev. A. Eker), Kamu Ekonomisinin Genişlemesi ve Özelleştirme, (Der. A. Aker ve C.C. Aktan), İzmir, 1993, s.26.

Kamu tercihi rolleri sahiplerinin kişisel faydalarını yükseltirken kamusal faydayı da artırabilmeleri için Buchanan şu tavsiyeyi yapmaktadır: “Politik kurumsal organizasyon yapısı içinde bireysel çıkar ile kamu çıkarı arasında en azından kabaca uygunluk sağlamak için bir çok şey yapılabilir. Politika ve devlet içerisinde güdü unsuru bakımından bazı etkili değişiklikler yapılabilir. Aşırı davranış örneklerini belirli sınırlar içinde tutacak anayasal sınırlamalar konulabilir”⁶⁸.

Sonuç

Yönetim süreçlerinde yozlaşmalar her tür yönetimde olmasına karşın, bu yozlaşmaların en az olduğunun varsayıldığı ve ıslah etme yöntemlerinin daha iyi olduğu demokraside, bunun gerçekleştirilebilmesi için idare edenlerin davranışlarının hukuk kuralları ile sınırlandırılması gerekir. Bu kurallar hem kuralları koyanlara hem de tüm vatandaşlara eşit olarak uygulanmalıdır. Bir kişi veya grup lehine sonuçlar doğuracak şekilde tatbik edilmemelidir. Modern dünyada politik uygulamalarda toplumsal refahın yükseltilmesi için rekabet kurallarının mümkün olan en üst seviyelerde işlenmesini sağlayacak yönde yapılan sözleşmelerin yerine getirilmesi ve iktisadi sujelerin geleceğe ilişkin öngörü yapma başarısını yükseltecek istikrarlı işleyen hukuki yapının tesisi zorunludur.

Demokrasinin vazgeçilmez unsurları sayılan baskı ve çıkar gruplarının aynı zamanda demokrasiyi tehdit eder hale gelmiş olmaları, rant kollama faaliyetleri sonucunda etkin olarak örgütlenememiş gruplar karşısında avantajlı duruma gelmiş olmaları, ekonomik gelişmenin ve refah artışının yavaşlatılmasının sebebi olarak telakki edilmelerine yol açmıştır. Dolayısıyla bu açmazdan kurtulmak ve bu grupların seçici faydalar yaratarak dağıtıcı koalisyonlara dönüşmelerini önlemek üzere piyasa süreçlerinin güçlendirilmesi ancak liberal teorinin öngördüğü anayasal sınırlamalar yoluyla mümkün olabilecektir. Anayasal çerçevede hareket eden siyasi ve iktisadi aktörler, ellerindeki güçleri, birbirlerinin alanlarına müdahale ederek güçlendirmek yerine, sosyal hayatın ve piyasanın normal halinde işlemeyle doğan avantajlardan yararlanarak sağlam bir duruma getirebileceklerdir.

68 Buchanan, s.238.

